

Левадний Р.С.

Національна академія Служби Безпеки України

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ КОЛАБОРАЦІОНІЗМУ

У статті визначено, що окупація частини українських територій та повномасштабне вторгнення РФ зумовило розвиток в Україні такого соціально-негативного явища, як колабораціонізм – свідомої, умисної та добровільної співпраці з окупаційною владою в її інтересах та на шкоду власному народу і державі. Окреслено, що специфіка колабораціонізму залежить від наступних аспектів: соціально-історичні умови розвитку та функціонування країни яка перебувала/перебуває під окупацією в т.ч. і до війни, наявність негативних державно-політичних явищ у державі; тактики окупаційної влади; тривалості строку окупації; ступеню залученості до співпраці із окупаційною владою громадських та державних діячів, представників впливових соціальних груп тощо. Колабораціонізм, як кримінально-правове явище має різні форми – воєнний, політичний, економічний, соціально-культурний, адміністративний колабораціонізм та відрізняється рядом загальних ознак.

Зауважено, що кримінально-правова характеристика колабораційної діяльності знайшла своє відображення у українському кримінальному законодавстві тільки у березні 2022 р. – ст.1111 КК України, яка визначає склад кримінального правопорушення та вид кримінального покарання за його вчинення. Визначено, що криміналізація колабораційної діяльності з одного боку дає змогу притягнути до відповідальності осіб, винних у сприянні окупаційній владі на території України, з іншого – ускладнює відмежування даного кримінального правопорушення від суміжних складів, що призводить до неоднозначного його застосування у слідчій та судовій практиці; правозастосування в даній сфері свідчить про порушення принципу правової визначеності, подвійну кваліфікацію, неспіврозмірність ступеня суспільної небезпечності кримінального правопорушення та покарання за нього; найбільша частина вироків стосується ч.5 та ч. 7 ст. 1111 КК України; застосування покарання у вигляді заборони на певний строк обіймати посаду пов'язану із виконанням функцій держави та місцевого самоврядування застосується до неопотенційних суб'єктів які не будуть обіймати мати відповідну посаду відмічається неодноразовий підхід до застосування конфіскації майна та встановлення розміру штрафу тощо.

Ключові слова: колабораціонізм, колабораційну діяльність, кримінально-правова характеристика.

Постановка проблеми. Повномасштабне вторгнення РФ на територію України зумовило необхідність розмежування на законодавчому рівні питання щодо кваліфікації діяльності громадян України та тимчасово окупованих територіях як злочинної чи визнання її соціально прийнятною. Введення до кримінального законодавства нового складу кримінального правопорушення «колабораційна діяльність» (стаття 111-1 КК України) [1], складність його відмежування від суміжних складів, що призводить до неоднозначного його застосування у слідчій та судовій практиці, чисельних звернень громадян до правозахисних організацій з метою отримання консультацій з питання «чи є їх дії на території окупованих регіонів злочинними?» та ін. Окремого значення набуває питання закриття справ, які після 15.03.22 р. визначені як

«колабораційна діяльність», а раніше кваліфікувались як «державна зрада» (ст. 111 КК України) [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню питання кримінально-правової характеристики колабораціонізму в тій, чи іншій мірі присвятили свої праці такі науковці, як: Н. Добрянська, В. Кириченко, А. Крисько, А. Пріхно, Я. Радченко, О. Чальцева, К. Янішевська та інші.

Постановка завдання. Мета статті – аналіз окремих аспектів кримінально-правової характеристики колабораціонізму.

Виклад основного матеріалу. Тимчасова окупація РФ частини території України (АРК та частини Донецької і Луганської області. у 2014 р., частини Житомирської, Запорізької, Київської, Миколаївської, Одеської, Сумської, Харків-

ської, Херсонської, Чернігівської областей – 2022–2024 рр.), окрім ряду негативних наслідків воєнних дій зумовили проявів такого явища як колабораціонізм.

Колабораційна діяльність в умовах окупації у різних країнах має свої особливості. Розглянемо їх на прикладі країн, які де факто частково окупувала в різні періоди рф. За останні 30 років, активні воєнні дії росія вела на території таких країн, як: Україна, Молдова (Придністров'я), Чеченська Республіка Ічкерія, Грузія (Південна Осетія і Абхазія), Азербайджан (Нагірний Карабах). Станом на кінець 2021 р. мапа таких окупованих територій мала наступний вигляд – Рис. 1.

Рис 1. Ілюстрація з відкритих джерел (за матеріалами сайту Transparency International Ukraine <https://ti-ukraine.org/news/okupovani-rosiyeyu-terytoriyi-who-will-be-the-next/>)

Причинами та формами колабораційної діяльності на таких територіях стало:

- Молдова (Придністров'я): російськомовне населення на ґрунті невизнання російської мови державною проголосило «незалежність», що потягло за собою розв'язання війни за участі російських військових;

- Чеченська Республіка Ічкерія: представники вищого рівня управління Чечні пішли на співпрацю із урядом рф після Другої чеченської війни у 2004 р., в обмін на привілеї, дотації, можливість особистого збагачення;

- Грузія (Південна Осетія і Абхазія): представники абхазького та осетинського народів у боротьбі за власну незалежність від Грузії співпрацювали із російськими «миротворцями», що призвело до п'ятиденної війни в Грузії та встановленням рф контролю над сепаратистськими регіонами;

- Азербайджан (Нагірний Карабах): за співпраці з вірменами, які де факто контролювали

спірну між Азербайджаном і Вірменією територію Нагірного Карабаху, рф розмістила в анклаві російських військових та встановила контроль над ним [3].

Колабораціонізм – це свідомо, умисна та добровільна співпраця з окупаційною владою в її інтересах та на шкоду власному народу і державі. Специфіка колабораціонізму залежить від наступних аспектів: соціально-історичні умови розвитку та функціонування країни яка перебувала/перебуває під окупацією в т.ч. і до війни, наявність негативних державно-політичних явищ (політичної кризи, економічні проблеми, відсутність розвинутого громадянського суспільства та демократичних засад); тактики окупаційної влади; тривалості строку окупації; ступеню залученості до співпраці із окупаційною владою громадських та державних діячів, представників впливових соціальних груп тощо [2. с. 57].

Колабораціонізм, як кримінально-правове явище може мати різні форми (воєнний, політичний, економічний, соціально-культурний, адміністративний колабораціонізм), які передбачають комплекс варіацій дій у співпраці із окупаційною владою та військовими.

Серед загальних ознак колабораціонізму виділяють наступні:

- активна або пасивна участь громадян, груп чи організацій у спільних діях з окупантами;

- колаборація завдає шкоди власній країні чи народові, часто з погляду політики, економіки, безпеки та моралі, територіальної цілісності та суверенітету;

- колаборація може виникати з ідеологічних переконань чи підтримки ідеології ворога, особи, які вступають у співпрацю, можуть поділяти погляди чи цінності окупаційного режиму;

- колабораціонізм часто визначається як нелегітимний та морально неприйнятний акт, особливо в контексті захисту національних інтересів та свободи;

- колабораціонізм може мати «вимушену» форму, коли до співпраці із окупаційною владою особу змушують під впливом фізичного та/або морального насильства.

Більшість європейських країн не виділяє колабораційну діяльність як підставу для кримінальної відповідальності, розглядаючи прояви її в межах інших кримінальних діянь. Слід зауважити, що кримінальна відповідальність за колабораціонізм в законодавстві різних країн визначається з урахуванням контексту криміналізації такого діяння. Зокрема, в залежності від країни колабо-

раційна діяльність може кваліфікуватися як одне із таких кримінальних правопорушень: державна зрада, підтримка терористичних організацій, злочини проти державної безпеки, підлив державної влади, злочини на шкоду державі тощо. Виключенням є кримінальне законодавство Литовської Республіки, а саме ст. 120 «Співпраця» Кримінального кодексу Литовської Республіки визначає колабораціонізм як особливий вид державної зради під час анексії чи окупації [4, с. 500–501]. Отже, кримінальне законодавство більшості країн визначає колабораціонізм як елемент державної зради, не виокремлюючи його в окремий склад кримінального правопорушення.

Станом на початок березня 2022 року поняття колабораціонізму не було відображено у кримінальному законодавстві України. Зокрема, в аналітичному звіту «Перспективи встановлення кримінальної відповідальності за «колабораціонізм» в Україні» (2021 р.) автор зауважує про недоцільність запровадження додаткового складу злочину «колабораціонізму» або «колабораційної діяльності» та криміналізації адміністративного і економічного «колабораціонізму», впроваджувати довгострокового покарання у вигляді обмеження права обіймати певні посади [5, с. 33]. В своїх аргументах Н. Добрянська посиляється на те, що кримінальне законодавство вже містить такі кримінально-правові інститути, як державна зрада, злочини проти людяності, воєнні злочини, які за ознаками схожі на колабораційну діяльність тощо. А також, вважає, що важливим для України є «обрати власний шлях, враховуючи попередній досвід: забезпечити справедливості за вчинені злочини під час війни та уникнути полювання «на відьом» і таврування людей за те, що вони мусили забезпечувати власне виживання в окупації, не будучи співучасником реальних злочинів» [5, с. 33].

Серед проєктів законів щодо введення кримінальної відповідальності за колабораціонізм можна відмітити наступні: проєкт закону про внесення змін до статті 111¹ Кримінального кодексу України щодо вдосконалення відповідальності за колабораційну діяльність (р. н. 8301); проєкт закону про внесення змін до статті 111¹ Кримінального кодексу України щодо вдосконалення відповідальності за колабораційну діяльність (р. н. 8301-1); проєкт закону про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо уточнення відповідальності за деякі види кримінальних правопорушень на тимчасово окупованих територіях (р. н. 8301-2) [6].

У своїх працях К. Д. Янішевська та А. С. Крисько виділяють наступні причини тривалого процесу

криміналізації колабораціонізму «відсутність чіткого розмежування між видами колаборації, неточність й розмитість формулювань проєктів закону, тодішня політична еліта проросійського характеру в Україні впевнено заперечувала прийняття цих законів в будь який із версій» [7].

03.03.2022 р. було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність» відповідно до якого колабораційну діяльність визначають 8 пунктів ст. 111¹, яка виражається у наступному:

1) публічна підтримка та заклики до підтримки окупаційної влади, заперечення суверенітету України (може виражатися у поширенні закликів та висловлення заперечення до невизначеного кола осіб через ЗМІ чи Інтернет);

2) зайняття посад в окупаційній адміністрації держави-агресора;

3) впровадження стандартів освіти держави-агресора та пропаганда в закладах освіти;

4) передача матеріальних ресурсів окупаційним військам та провадження господарської діяльності у взаємодії із державою-агресором;

5) зайняття посади пов'язаної з виконанням адміністративно-господарських або організаційно-розпорядчих функцій, участь в організації незаконних виборів та/або референдумів;

6) здійснення інформаційної діяльності (може виражатися у створенні, збиранні, одержанні, зберіганні, використанні та поширенні відповідної інформації) у співпраці, організація та проведення заходів політичного характеру (заходи політичного характеру можуть мати форму зборів, мітингів, походів, конференцій, демонстрацій, круглих столів та ін.) з державою-агресором;

7) зайняття посади в незаконних правоохоронних та судових органах на тимчасово окупованих територіях;

8) дії визначенні у пунктах 5-7 які потягли за собою тяжкі наслідки (шкода в розмірі 1 тис. та більше неоподаткованих мінімумів доходів громадян) або загибель людей [8].

Зокрема, з початку повномасштабного вторгнення РФ на територію України вже було винесено ряд вироків за діяння, які були кваліфіковані ст. 111¹ Кримінального кодексу України [1]. Узагальнюючі окремі з них ми можемо навести приклади дій, які склали сукупність фактичних обставин, що характеризують саме злочинне діяння: виконання обов'язків секретаря селищної адміністрації; передання води, тютюнових виробів

та картки мобільного зв'язку; надання житлового приміщення російським військовим та перепродаж палива і зерна, отриманого від них; завідування сектором охорони здоров'я під час окупації; публічне заперечення російської збройної агресії та підтримка РФ; виконання функцій «квартирного»; публічне схвалення окупації та співпраця з російським ЗМІ; сприяння працевлаштуванню на окупованих територіях та ін. [9]. Загалом, вироки стосувалися 10–13 років позбавлення права обіймати посади в органах державного управління та органах місцевого самоврядування з конфіскацією майна чи без нього.

Об'єктом колабораціонізму виступає внутрішній та зовнішній суверенітет України, її територіальна цілісність, інформаційна та економічна безпека, оборотоздатність та безпека країни, додатково визначають об'єктом суспільну єдність та політичні інтереси. Суб'єкт колабораціонізму – фізична осудна особа, якій виповнилося 16 років, громадянин України.

Слід зауважити, що практика застосування ст. 111¹ Кримінального кодексу України виявила низку суттєвих проблем в даній сфері:

- складність розмежування складів кримінальних правопорушень визначених у наступних ст. Кримінального кодексу України: ст.111, ст.111¹, ст. 111², ст. 436²;

- під дію ст. 111¹ Кримінального кодексу України формально підпадаю правомірні дії з метою вирішення гуманітарних проблем на окупованих територіях, зокрема, надання медичних послуг, функціонування продовольчих магазинів, діяльність трубопровідного транспорту та ін.;

- аналіз слідчої практики законодавства про колабораційну діяльність свідчить про наступне: порушуються принцип розмежування суміжних складів кримінальних правопорушень та принцип правової визначеності, відслідковується подвійна кваліфікація одного і того ж кримінального правопорушення за двома статтями Кримінального кодексу України; відмічається неспіврозмірність ступеня суспільної небезпечності кримінального правопорушення та покарання за нього [6];

- судова практика в сфері притягнення до відповідальності відповідно до ст. 111¹ Кримінального кодексу України свідчить про те, що: найбільша частина вироків стосується ч. 5 та ч. 7 ст. 111¹ КК України; застосування покарання у вигляді заборони на певний строк обіймати посаду пов'язану із виконанням функцій держави та місцевого самоврядування застосовується до непотенційних суб'єктів які не будуть обіймати відповідну

посаду (наприклад, до вчителів, слюсарів, раніше судимих осіб і т.д.); значна кількість судових рішень містить затвердження угод про визнання засудженими винуватості; відмічається неодноразовий підхід до застосування конфіскації майна та встановлення розміру штрафу [10].

Висновки. Окупація частини українських територій та повномасштабне вторгнення РФ зумовило розвиток в Україні такого соціально-негативного явища, як колабораціонізм – свідомої, умисної та добровільної співпраці з окупаційною владою в її інтересах та на шкоду власному народу і державі. Специфіка колабораціонізму залежить від наступних аспектів: соціально-історичні умови розвитку та функціонування країни яка перебувала/перебуває під окупацією в т.ч. і до війни, наявність негативних державно-політичних явищ у державі; тактики окупаційної влади; тривалості строку окупації; ступеню залученості до співпраці із окупаційною владою громадських та державних діячів, представників впливових соціальних груп тощо. Колабораціонізм, як кримінально-правове явище має різні форми – воєнний, політичний, економічний, соціально-культурний, адміністративний колабораціонізм та відрізняється рядом загальних ознак.

Кримінально-правова характеристика колабораційної діяльності знайшла своє відображення у українському кримінальному законодавстві тільки у березні 2022 р. – ст. 111¹ КК України, яка визначає склад кримінального правопорушення та вид кримінального покарання за його вчинення. Криміналізація колабораційної діяльності з одного боку дає змогу притягнути до відповідальності осіб, винних у сприянні окупаційній владі на території України, з іншого – ускладнює відмежування даного кримінального правопорушення від суміжних складів, що призводить до неоднозначного його застосування у слідчій та судовій практиці; правозастосування в даній сфері свідчить про порушення принципу правової визначеності, подвійну кваліфікацію, неспіврозмірність ступеня суспільної небезпечності кримінального правопорушення та покарання за нього; найбільша частина вироків стосується ч. 5 та ч. 7 ст. 111¹ КК України; застосування покарання у вигляді заборони на певний строк обіймати посаду пов'язану із виконанням функцій держави та місцевого самоврядування застосовується до непотенційних суб'єктів які не будуть обіймати мати відповідну посаду відмічається неодноразовий підхід до застосування конфіскації майна та встановлення розміру штрафу тощо.

Список літератури:

1. Кримінальний кодекс України <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 10.12.23).
2. Чальцева О. М. Категорія «колабораціонізм» як багатокомпонентний наратив в умовах війни. *Політичне життя: наукові рефлексії війни*. № 2 – 2022. С. 56–60.
3. Окуповані росією території: who will be the next? *Transparency International Ukraine* URL: <https://ti-ukraine.org/news/okupovani-rosiyeyu-terytoriyi-who-will-be-the-next/> (дата звернення: 04.12.23).
4. Радченко Я.М, Кириченко В.О. Колабораціонізм і війна: наукова рефлексія та порівняльно-правовий аналіз. *Юридичний науковий електронний журнал*. №11/2023 С. 497–501.
5. Добрянська Н. Перспективи встановлення кримінальної відповідальності за «колабораціонізм» в Україні / Центр прав людини ZMINA; ред. Печончик Т., Луньова О. Київ, 2021. 36 с.
6. Аналіз пропонуваніх змін до законодавства щодо відповідальності за колабораціонізм: законопроекти №8301, 8301-1, 8301-2 . *Донбас SOS*. URL: <https://www.donbassos.org/zakon-kolaborazionism-analis/> (дата звернення: 11.12.23)
7. Янішевська К. Д., Крисько А. С. Загальнотеоретичні аспекти та класифікація колабораційної діяльності як кримінально-правового явища. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. Випуск 4(56) 2022. С. 71–76. URL: <http://visnyk-ppsp.kpi.ua/article/view/269622/265067> (дата звернення: 20.12.23).
8. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність: Закон України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108-20#Text> (дата звернення: 10.12.23).
9. Пріхно А. За що судять колаборантів: вісім вироків очима юристів. URL: [https://mipl.org.ua/za-shho-sudyat-kolaborantiv-visim-vurokiv-ochyma-yurystiv/](https://mipl.org.ua/za-shho-sudyat-kolaborantiv-visim-virokiv-ochyma-yurystiv/) (дата звернення: 02.12.23).
10. Притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення колабораційної діяльності: аналіз діючого законодавства, практики його застосування та пропозиції щодо зміни законодавства. URL: https://zmina.ua/wp-content/uploads/sites/2/2022/12/zvit_zmina_ukr-2.pdf (дата звернення: 04.12.23).

Levadnyi R.S. ON THE QUESTION OF THE CRIMINAL-LEGAL CHARACTERISTICS OF COLLABORATIONISM

The article determined that the occupation of part of the Ukrainian territories and the full-scale invasion of the Russian Federation led to the development in Ukraine of such a socially negative phenomenon as collaborationism – conscious, deliberate and voluntary cooperation with the occupying power in its interests and to the detriment of one's own people and the state. It is outlined that the specifics of collaborationism depend on the following aspects: socio-historical conditions of development and functioning of the country that was/is under occupation, including and before the war, the presence of negative state and police phenomena in the state; tactics of the occupying power; duration of occupation; the degree of involvement in cooperation with the occupation authorities of public and state figures, representatives of influential social groups, etc. Collaborationism as a criminal-legal phenomenon has various forms – military, political, economic, socio-cultural, administrative collaborationism and differs in a number of common features.

It was noted that the criminal law characteristic of collaborative activity was reflected in Ukrainian criminal legislation only in March 2022 – Article 1111 of the Criminal Code of Ukraine, which defines the composition of a criminal offense and the type of criminal punishment for its commission. It was determined that the criminalization of collaborative activity, on the one hand, makes it possible to bring to justice those guilty of aiding the occupation authorities on the territory of Ukraine, on the other hand, it makes it difficult to distinguish this criminal offense from related offenses, which leads to its ambiguous application in investigative and judicial practice; law enforcement in this area indicates a violation of the principle of legal certainty, double qualification, disproportionality of the degree of social danger of a criminal offense and punishment for it; the largest part of the verdicts refers to Part 5 and Part 7 of Art. 1111 of the Criminal Code of Ukraine; the application of a punishment in the form of a ban for a certain period of time from holding a position related to the performance of the functions of the state and local self-government will be applied to non-potential subjects who will not hold the corresponding position, a repeated approach to the application of confiscation of property and setting the amount of a fine, etc. is noted.

Key words: *collaborationism, collaborative activity, criminal law characteristics.*